

Heltidsliv på småøerne

Lokal udviklingsplan for LEADER+ på de danske småøer

1. Baggrund for udviklingsplanen

Initiativet til udviklingsplanen er taget af Sammenslutningen af Danske Småøer, idet Sammenslutningens ledelse har forestået en debat om lokal udvikling i lyset af småøernes aktuelle situation. I debatten er der tilført ideer udefra via et tænketankprojekt med titlen 'Ideer til at gøre de danske øer bæredygtige'. Den derved fremkomne tænketankrapport har efterfølgende været til debat ude omkring på småøerne og på Sammenslutningens generalforsamling med sigte på prioritering og konkret opfølgning af ideer.

Sammenslutningens bestyrelse har drøftet et oplæg, som analyserer småøernes særlige situation og muligheder i relation til tænketankens ideer og LEADER+ programmets prioriteringer. Bestyrelsen har anbefalet, at der udarbejdes en udviklingsplan for LEADER+, hvis sigte skal være at bevare og styrke helårslivet på øerne, og hvor hovedelementerne skal være udvikling og fornyelse af jordbrugserhvervet samtidig med en målrettet indsats omkring de muligheder, som informationsteknologien giver med hensyn til at nedbryde isolationen og fremme beskæftigelse via distancearbejde.

Udkastet til udviklingsplanen har været drøftet på et seminar, som foreningen 'Småøernes Fælles Landbrugsinitiativ' holdt 6.-7. november 2000. Småøernes Fælles Landbrugsinitiativ har som forening for jordbrugere på småøerne til formål at arbejde for:

1. At styrke kontakten mellem småøernes jordbrugere og inspirere til nytænkning og udveksling af erfaringer.
2. At udbrede viden til medlemmerne om produktioner, som kan være med til at forbedre rentabiliteten på den enkelte bedrift.
3. At etablere samarbejde mellem medlemmerne omkring produktion og afsætning af ø-produkter.
4. At forbedre infrastrukturen for småøernes jordbrug, herunder vandingsmuligheder, samt lagring, forarbejdning og transport af produkter.

På seminaret drøftede man ø-landbrugets muligheder og behov for samarbejde og udvikling. Seminarets resultater er indarbejdet i udviklingsplanen.

2. Beskrivelse af området

Geografisk omfatter området 27 småøer uden fast forbindelse. Øerne har alle fastboende helårssamfund på mellem ca. 10 og ca. 1000 beboere.

I alt er der lidt over 5.000 faste beboere på småøerne. Under et er befolkningstallet på de 27 småøer stabilt eller svagt stigende, men det dækker over en fortsat negativ udvikling på mange øer og en positiv udvikling på enkelte øer. En væsentlig del af den tilflytning, som har fundet sted, ligger i aldersgruppen over 50 år. Hvor beskæftigelse og børns uddannelse ikke skaber problemer. På de svagt stillede øer er befolkningssammensætningen præget af en meget kraftig overrepræsentation af pensionister. De lave børnetal tilskynder kommunerne til at indskrænke og lukke småøernes skoler. Uden ordentlige skoleforhold er det svært for unge familier at flytte til øen, og så sker der en gradvis opløsning af samfundet i form af overgang til fritidsbeboelse og pensionistsamfund i takt med at de erhvervsaktives antal formindskes.

De traditionelle erhverv på småøerne er jordbrug og fisker med tilknyttede serviceerhverv. I de senere år har turismen fået stigende betydning for beskæftigelsen, ikke mindst hvor andre erhvervsmuligheder er i tilbagegang. På øer med kort sejltilid til fastlandet pendler en del beboere til arbejde på fastlandet og udnytter de attraktive muligheder for livsudfoldelse på øen. I den seneste tid er distancearbejde kommet ind i billedet, hvilket udstrækker mulighederne for arbejde for virksomheder uden for øen til også at gælde beboere op mere fjerntliggende øer.

Et egentligt arbejdsmarked findes ikke på øerne, men beboerne på de tætliggende øer kan til en vis grad komme ind under fastlandets lokale arbejdsmarked. I mange tilfælde er øboerne henvist til at skabe beskæftigelse via egen virksomhed, hvad der derfor også er tradition for. Ledighed er ikke det største problem på småøerne. Det er svært at være ledig og stå til rådighed for arbejdsmarkedet på en småø, hvor der ikke er noget arbejdsmarked. Problemet er i højere grad manglende erhvervsmuligheder, som kan udfoldes på øen og skabe eksistensgrundlag for familier, som i øvrigt tiltrækkes af ø-livet.

Den lokale identitet og det lokale særpræg er som hovedregel knyttet til primærerhvervene jordbrug og fiskeri. Det er inden for disse erhverv, at slægterne har været og stadig er stedfaste på øerne. Det er også disse erhverv, som har præget øerne landskabeligt og som har skabt øernes kulturelle traditioner.

3. Analyse af området og valg af temaer

Landbrug og fiskeri

Landbruget udgør stadig det vigtigste primærerhverv på de fleste småøer, medens fiskeriets betydning generelt er svindende, og alene på få af øerne er af væsentlig betydning. Den slægtsmæssige tilknytning, som stadig har stor kulturel betydning på øerne, er især knyttet til primærerhvervene, og kulturelt set er primærerhvervenes overlevelse derfor af stor betydning.

Stærke sider

- Gunstigt klima for specialproduktioner som frøavl, frugt og bær, kartofler og grøntsager.
- Relativt lave jordpriser

Svage sider

- Manglende muligheder for vanding med grundvand
- Manglende arbejdskraftreserve i højsæson
- Meromkostninger til transport

Muligheder

- Der vil kunne være rimelige muligheder for et antal yngre landbofamilier, hvis vanskelighederne for etablering af specialproduktioner overvindes
- Den geografiske isolation kan give mulighed for at holde visse øer fri for genmanipulerede organismer og derved skabe grundlag for produktion af GMO-fri økologisk frø og såsæd

Trusler

- Presser på at gøre øerne til naturreservater og rekreative områder kan forringe mulighederne for fremtidigt, rentabelt jordbrug

Turisme

Stærke sider

- Gunstigt klima med megen sol og kun lidt nedbør
- Gode mulighed for friluftsliv som badning, sejlads, lystfiskeri og naturoplevelser
- Trygge og børnevenlige forhold
- Ø-kulturen

Svage sider

- kapaciteten er stærkt begrænset, og kan vanskeligt udvides uden at det går ud over miljøet og øens øvrige udviklingsmuligheder
- Begrænset mængder af ferskvand på visse øer
- Ingen 'attraktioner'
- For lav kvalitet i bl.a. overnatningsfaciliteter
- Begrænset færgekapalet
- Turismen lægger kun få penge på øerne. Det, som turisterne kommer efter, er i det væsentlige gratis

Muligheder

- Større bierhvervsindtægter for fastboende
- Den største betydning af turismen er i mange tilfælde, at den skaber omsætning i en dagligvarebutik samt grundlag for bedre færge-service, end det ville være muligt uden dette trafikgrundlag

Trusler

- Hvis øens eget samfund afvikles, vil øen miste en del af det særpræg, som turisterne tiltrækkes af, lige som servicefunktionerne for turisterne vil svinde ind

Andre erhverv

Stærke sider

- Den højde gennemsnitsalder giver gode beskæftigelsesmuligheder i plejesektoren
- Isolationen medfører, at håndværkere på øen har fortrinsret til arbejdet på øen
- Stive faggrænser forekommer sjældent

Svage sider

- Det er ofte svært at skabe en hel beskæftigelse inden for et enkelt fagområde
- Det kan være svært at deltage i efteruddannelse og fagligt fællesskab
- De bedre færgeforbindelser øger konkurrencen inden for handel og service fra stærke virksomheder på fastlandet

Muligheder

- Nye erhvervsgrøner baseret på fjernarbejde via Internettet er på vej, og vil rumme muligheder i form af distancearbejde
- En positiv udvikling inden for landbrug og fiskeri vil skabe bedre muligheder for serviceerhverv
- Der er et betydeligt behov for boligrenovering. I mange tilfælde er der tale om bevaringsværdige bygninger, som kræver særlige erfaringer

Trusler

- At skoleforhold, boligforhold og kulturelle forhold ikke er acceptable for yngre familier

Bosætning og miljø

Stærke sider

- Trygge og børnevenlige omgivelser
- Kystnære og grønne omgivelser
- Mulighed for naturaktiviteter
- Nærhed og godt socialt miljø

Svage sider

- Boligstandard, afløbsforhold og opvarmningsforhold er i mange tilfælde utidssvarende
- Attraktive boliger er ofte overgået til fritidshusstatus
- Landbrug sammenlægges ved generationsskifte, hvorved et eksistensgrundlag forsvinder
- Skoleforhold og kulturelle tilbud er ofte besværlige

Muligheder

- Uddannelse af lokale håndværkere i restaurering af bygninger rummer en mulighed for samtidig at forbedre bosætnings- og erhvervs mulighederne
- Forbedring af kloak- og rensningsforhold kan forbedre miljøet og skabe forudsætning for nyt byggeri
- Opvarmning med biobrændsel i sammenhæng med centrale anlæg kan udnytte halmoverskud

Trusler

- Den væsentligste trussel kommer fra, at boliglovgivningen i praksis ikke gør det muligt for offentlige myndigheder og beboerforeninger at fastholde husenes helårsstatus, jfr. 'Retlig regulering af boligforholdene på de små øer i Danmark' Udgivet af Miljø- og Energiministeriet, Forvaltningscenteret for skov og landskab.

Infrastruktur og offentlig service

Stærke sider

- Der er gennem de seneste år sket en betydelig fornyelse af færgerne til småøerne, men det har som hovedregel ikke ført til udvidet service i form af flere afgangene
- IT-strukturen er under hastig udvikling
- Der er gennem de forudgående strukturfundsprogrammer igangsat en udvikling, eksempelvis vis 'Småøernes Uddannelsesafdeling', 'Dansk Småø Turisme' og 'Småøernes Fælles Landbrugsinitiativ'

Svage sider

- Trængt økonomi i flere kommuner
- Få skolesøgende børn
- Betydelige transportomkostninger
- De elektroniske kommunikationsforbindelser til småøerne er oftest svage. Bredbåndsforbindelser kommer sidst derud, hvor de kommercielle interesser ikke er til stede.

Muligheder

- Regeringens plan om 'Bredbånd til alle' må forudsætte offentligt tilskud til etablering af bredbåndsforbindelser til yderområder, hvor der ikke er tilstrækkeligt kommercielt incitament
- Udnyttelse af IT uddannelsesområdet, til kulturformidling og til indkøb
- Statslig dækning af merudgiften til opretholdelse af små skoler
- Offentlige arbejdspladser på småøerne i form af distancearbejde

Trusler

- Centralisering af offentlige ydelser
- Kommuner ser en besparelsesmulighed i at affolke småøer
- Småøerne bliver hægtet af IT-samfundet fordi den kommercielle interesse er for lille

3.1 Valg af temaer

Ifølge Kommissionens retningslinier skal den lokale udviklingsplan holdes inden for følgende temaer:

- Anvendelse af ny know-how og nye teknologier for at gøre landdistrikternes produkter og tjenesteydelser mere konkurrencedygtige
- Forbedring af livskvaliteten i landdistrikterne
- Profilering af lokale produkter ved gennem kollektive tiltag at lette adgangen til markederne for mindre produktionsvirksomheder
- Udnyttelse af naturlige og kulturelle ressourcer

Analysen peger overvejende på det første tema som grundlag for en udviklingsplan, idet affolkning på grund af svage erhvervs muligheder anses for hovedproblemet.

Primært jordbrugets produkter har behov for at blive mere konkurrencedygtige. Der er behov for at tilføre know-how og teknologier rettet mod nicheproduktioner, som småøernes geografiske forhold og naturlige klima giver særlige forudsætninger for. Tema 3 vil naturligt blive integreret, idet ny know-how og nye teknologier vil kunne resultere i produktion og markedsføring af nye lokale fødevarerprodukter fra småøernes jordbrug, og dermed behov for profilering af produkterne. Dette skal sikre småøsamfundenes overlevelse økonomisk og kulturelt. Den befolkningstilgang, som der er plads til og behov for på mange øer, skal opnås ved at fremme mulighederne for distancearbejde, og derigennem heltids øliv for personer, som søger den form for livskvalitet.

4. Beskrivelse af LAG-gruppen

Den besluttende LAG-gruppe, som står bag denne udviklingsplan, og som under vejs skal træffe de nødvendige beslutninger og være ansvarlige for projektet over for Direktoratet for FødevarerErhverv består af følgende 8 personer

Claus Jensen	Formand, Sekretariatsleder for Sammenslutningen af Danske Småøer
Henry Larsen	Formand for Sammenslutningen af Danske Småøer
Carl Holmbjerg	Formand for Småøernes Fælles Landbrugsinitiativ
Laust Spandet Jensen	Udpeget af Småøernes Fælles Landbrugsinitiativ
Ann Merete Mortensen	Repræsentant for Skov- og Naturstyrelsen
Henrik Severin Hansen	Repræsentant for Amtsrådsforeningen
Preben Terp	Repræsentant for Kommunernes Landsforening
Hanne Schultz	Udpeget af bestyrelsen for Sammenslutningen af Danske Småøer

5. Gruppens organisering og den daglige administration

LAG-gruppen har ansvar for at programmet gennemføres med et optimalt resultat, herunder for justering af programforløbet, når det viser sig påkrævet. LAG-gruppen har endvidere det overordnede økonomiske ansvar over for Direktoratet samt ansvar for projektets evaluering og rapportering.

Den daglige administration varetages af LEADER+ koordinatoren.

5. Målsætning

Fremme af heltidsliv på småøerne er projektets overordnede målsætning.

Denne overordnede vision er baseret på analyser af befolkningsudviklingen på småøerne gennem en årrække. En af iagttagelserne er, at fritids- og deltidsanvendelser af boligerne på småøerne er en trussel mod samfundenes bæredygtighed, idet grundlaget for centrale funktioner som skole, købmand og færgeservice udhules. For stor tilflytning af pensionister fremmer heller ikke en positiv udvikling af ø-samfundene bl.a. fordi det lægger beslag på boliger, som kunne anvendes af erhvervsaktive familier med børn.

En integreret strategi rettet mod det overordnede mål er baseret på to delmål.

1. Styrkelse af jordbruget på småøerne med henblik på forbedring af det nuværende grundlag for heltidsliv og derigennem sikre bevarelse af ø-kultur og ø-identitet.
2. Fremme forudsætningerne for etablering af erhverv baseret på distancearbejde, som kan tiltrække tilflyttere såvel som skabe nye jobmuligheder for nuværende øboer.

Ingen af de to delstrategier kan virke alene. På grund af rationaliseringen inden for jordbruget kan dette erhverv ikke forventes alene at skabe befolkningsgrundlag på småøerne, som tilfældet var i ældre tid. Vælger man på den anden side at opgive jordbruget og gøre småøerne til naturreservater med en befolkning af distancearbejdende personer, vil det udslutte den nuværende kultur og

identitet og formentlig erstatte den med en mere bypræget kultur, og dermed forsvinder en vigtig del af det, som virker tiltrækkende ved ø-livet.

Småøerne mærker lige som andre landdistrikter interesse for at etablere sig med distancearbejde, men småøerne er i forhold til andre landdistrikter hæmmet af dårligere kommunikationsforbindelser og trafikforbindelser. Småøerne risikerer derfor at den udflytning, som distancearbejde lukker op for, går andre steder hen, hvis det ikke lykkes at nedbryde den barriere, som de dårlige kommunikationsforbindelser udgør.

7. Strategi

Til småøernes stærke sider hører foruden ø-kultur og ø-identitet det fysiske miljø og det sociale miljø herunder det tætte og overskuelige samfund. I en tid, hvor globaliseringen og rodløsheden hærger, vil muligheden af at kunne leve i en relativt afsondret og tryk miniverden være et attraktivt alternativ for nogle, og det vil fremme interessen for til flytning til øerne.

En anden af øernes svage sider har været isolationen fra det almindelige arbejdsmarked, fra indkøbsmuligheder, fra slægt og venner og fra kulturelle oplevelser.

Balancen mellem de stærke og de svage sider har på de fleste af småøerne hældet mod de svage sider med resultat i befolkningstilbagegang. For at unytte mulighederne i de tomme huse har man søgt at fremme fritidsanvendelser og turisme, og det har i tiden forud måske været den eneste farbare mulighed.

I dag åbner informationsteknologien muligheder for at ændre småøernes balance mellem stærke og svage sider. Arbejdspladsen kan for mange være et hvert sted, hvor man kan være koblet på det elektroniske netværk. De fleste former for indkøb vil med tiden kunne foregå via nettet. Også kulturelle tilbud formidles overvejende elektronisk. Denne omvæltning kombineret med en formodet modreaktion med globalisering og rodløshed kan næppe undgå at ændre småøernes konkurrencesituation væsentligt, men forudsætningen er naturligvis, at småøerne ikke bliver hægtet af IT-udviklingen som følge af, at der ikke er kommerciel interesse i at føre bredbåndsnettet ud i yderområderne.

Projektets strategi er derfor at gribe fat i de muligheder, som foreligger og som er på vej for en positiv udvikling og udnytte dem til at vende den nuværende overvejende negative erhvervs- og befolkningsudvikling til en synergi mellem de potentielt stærke sider.

Omkring fremme af distancearbejde vil man konkret søge at påvirke amtslige og kommunale administrationer til at udflytte / acceptere udflytning af relevante jobfunktioner til udførelse helt eller delvist som distancearbejde. Denne foregangsvirksomhed skal vise, at de lokale myndigheder selv bidrager til den udflytningspolitik, som de i mange tilfælde ønsker fremmet.

Det er en svær proces både at overbevise arbejdsgiverne om småøernes muligheder for distancearbejdspladser, såvel som det er at overbevise folk om at flytte til en lille ø. Derfor handler det mere om at bibeholde de små samfund samt at gøre opmærksom på småøernes eksistens som et dejligt sted at bo, hvor der samtidig er gode IT-muligheder for at medbringe sit job. Med andre ord, handler det om at tiltrække de rette folk, der har et job de kan tage med ud på småøerne.

Strategien er indrettet efter samarbejde med andre foranstaltninger, som er til rådighed for fremme af udviklingen på småøerne. Under Mål 2 programmet er midlerne fordelt efter befolkningstal, og da småøernes befolkningstal er meget lille i forhold til de amtslige Mål 2 områder, rækker midlerne ikke til de store forventede opgaver med bl.a. færgelejer. En meget væsentlig del af de begrænsede Mål 2 midler er imidlertid planlagt anvendt på mere konventionelle tiltag i relation til distancearbejde, herunder uddannelse og rådgivning.

Hensyn til miljøet vil være for øje i formuleringen af den praktiske indsats. Distancearbejde vil grundlæggende fjerne transport mellem hjem og arbejdsplads og således bidrage til begrænsning af en af samfundets alvorligste forureningskilder. Indsatsen inden for jordbruget vil i høj grad være koncentreret om dyrkning af specialafgrøder samt fremme af direkte salg af kvalitetsfødevarer produceret på småøerne. En ensidet satsning på det fysiske miljø gennem udlægning af øerne som rene naturområder vil totalt udlette det kulturelle miljø, og der søges derfor en rimelig balance, som sikrer både naturen og kulturen på småøerne.

På ligestillingsområdet er småøerne bag efter udviklingen i det øvrige land, når det drejer sig om erhvervsmæssig ligestilling. Årsagen hertil ligger delvist i landbokulturen. Distancearbejde rummer på den anden side total erhvervsmæssig ligestilling og vil kunne være med til at rette op på den nuværende skævhed.

8. Foranstaltninger

De konkrete projekter vil alle være rettet mod de anførte mål, idet der samtidig lægges vægt på det nyskabende og på udvikling af samarbejde. Da LEADER+ programmet løber til 2006, er det vanskeligt på nuværende tidspunkt specifikt at beskrive, hvilke nyskabende initiativer i relation til målene, der vil kunne tages i anvendelse længere fremme i programperioden, men en mulighed kunne være udvikling af specielle GMO-frie produkter, hvis pilotundersøgelser af behov og afsætningsmuligheder peger i den retning.

Udnyttelse af småøernes gode klima til dyrkning af specialafgrøder som frugt, bær og grøntsager kombineret med forædling af råvarerne til nye kvalitetsprodukter, er et område inden for jordbruget, som kan skabe ny indtjeningsmuligheder. Specielt når efterspørgslen efter specielle kvalitetsprodukter er stigende i takt med at strukturrationaliseringen inden for det generelle jordbrug reducerer mangfoldigheden i produktudbuddet og i takt med, at antallet af købestærke og kvalitetsbevidste forbrugere stiger. Til de svage sider for småøernes jordbrug hører, at de ikke i samme grad som på fastlandet har haft mulighed for rationalisering gennem stordrift. Mindre jordbrugsejendomme vil med inddragelse af alle led i produktionen af kvalitetsfødevarer lige fra produktion af råvarer, forarbejdning til markedsføring af de endelige produkter, kunne skabe en bæredygtig og rentabel bedrift.

I forbindelse med fremme af kvalitets fødevarer fra småøerne ønskes at åbne op for markedsføring fiskeprodukter, idet fiskerierhvervet, sammen med jordbruget, hører til primærerhvervene på småøerne, som kræver tilførsel af nytænkning for at forbedre indtjeningsmulighederne.

Til formidling af know how og til fremme af fælles afsætning udnyttes Småøernes Fælles Landbrugsinitiativ som netværk. I sidste halvdel af programperioden arbejdes hen imod etablering af fælles markedsføring og salg af kvalitets fødevarer fra småøerne. Et fælles salgskoncept kan udmøntes i salg via Internettet eller etablering af fælles udsalgssted et sted, hvor de købestærke

forbrugere befinder sig. Etablering af et fælles udsalgssted vil kunne skabe fokus på småøerne og derigennem skabe synergieffekter til gavn for både turisme og bosætning.

Ligeledes i første halvdel af programperioden vil indsatsen omkring fremme af distancearbejde blive koncentreret om pilotprojekter til skabelse af højhastigheds e-net på enkelte udvalgte øer, og til pilotprojekter omkring udnyttelse af disse e-net til fremme af distancearbejde. Småøerne er generelt bagefter med hensyn til datatransmissionshastigheder, fordi udbyderne ikke ser en kommerciel interesse i de små og afsides beliggende samfund. Det er derfor vigtigt at forsøge etablering af 'private' net med kobling til et kundepunkt på internettet. Sådanne 'private' net kan være luftbårne radiobølgenet med fri tilkobling, og driften kan ligge i en andelsforening eller et interessentskab, som det kendes fra vandværker og antenneforeninger. Der efterlyses erfaring med fællesfaciliteter for distancearbejdende, og som pilotprojekt vil der derfor blive søgt etableret et eller flere IT-kontorlokaler på øer, hvor behov og organisation er til stede.

I løbet af de første år af LEADER+ programmet på småøerne, har den generelle IT-udvikling overhalet den oprindelige målsætning, med at skaffe bredbånd til småøerne, idet der pr. august 2004 er bredbånd på 17 af sammenslutningens 27 øer. Af de øer der ikke har bredbånd er Orø en af de største med lidt over 1000 indbyggere, hvor de øvrige øer er mindre øer. Ydermere er der planlagt etablering af bredbånd på yderligere to øer.

Gennem hele programforløbet er det tanken at knytte rådgivning, uddannelse og erfaringsudveksling til projektet, primært for at optimere og udbrede resultaterne, men tillige for at sikre, at de enkelte delprogrammer gennemføres optimalt. Erfaringsudvekslingen kan dels organiseres inden for faglige erfa-grupper, dels ved at repræsentanter for øerne mødes og diskuterer programmets muligheder og resultater.

9. Effektmål

På jordbrugsområdet forventes det, at de forstående generationsskifter kan gennemføres uden at det fører til sammenlægning til en enkelt eller meget få bedrifter på den enkelte ø. Målet er at bevare beskæftigelsen og landbobefolkningens størrelse på et så højt niveau som muligt. Der kan kun i enkelte tilfælde blive tale om samlet beskæftigelsesforøgelse i jordbruget på en ø. Målet er, at de øer, som i dag kulturelt er præget af jordbruget, fortsat vil være det ved programmets afslutning, samt at der i høj grad sker en forædling af de producerede afgrøder.

I relation til informationsteknologien vil målet være, at beboerne på samtlige småøer får adgang til datatransmission med samme hastighed, som til enhver tid vil være standard i det øvrige land. Inden for distancearbejde forventes en reel og væsentlig tilflytningseffekt, således at det samlede antal heltidsbeboere på småøerne over en 5-årig periode forventes øget med mellem 200 og 500 personer. Tilflytningen vil gå langsomt i starten, men forventes at accelerere efterhånden som kommunikationsmulighederne foreligger og de personlige og faglige netværk kommer til at fungere.

10. Samarbejde og netværk

Aktionsgruppen er særdeles interesseret i samarbejde med eksempelvis andre LEADER+ aktionsgrupper, som arbejder med tilsvarende projekter. Aktionsgruppen har ikke i dag samarbejdespartere, men vil via det nationale netværk søge kontakt til andre aktionsgrupper i EU-området. Især vil man søge nye teknologier og organisationsformer omkring distancearbejde, hvor udviklingen går hurtigt, og erfaringerne er spredt. Også på jordbrugsområdet kan der være behov for at hente erfaringer udefra, især hvor det drejer sig om produktioner, som man ikke selv har forudgående erfaringer med.

11. Opfølgning

Den interne evaluering vil være baseret på kvartalsvise projektudviklingsrapporter fra den daglige administration/projektmedarbejderne til LAG-gruppen. Projektudviklingsrapporterne skal redegøre for projektførelsen i forhold til planlægningen, herunder for anvendelsen af de midler, som er stillet til rådighed for de enkelte projekter. Afvigelser fra planlægningen skal begrundes og projektændringer baseret på indhøstede erfaringer forelægges til LAG-gruppens godkendelse. Ved slutningen af hvert år udarbejder LEADER+ koordinatoren et perioderegnskab, som vil blive revideret, og som vil tilgå LAG-gruppen samt Direktoratet for Fødevareerhverv.

Til brug for ekstern evaluering udarbejder LEADER+ koordinatoren en midtvejsrapport med beskrivelse af projektets hidtidige forløb, de opnåede resultater, den økonomiske status, eventuelle ændringer og justeringer i programmet samt eventuelt forslag til ændringer i programmets mål og aktiviteter i anden halvdel af perioden. Endvidere udarbejdes ved programmets afslutning fornødent materiale til en samlet afsluttende evaluering.